

УДК 338.439

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-4>

Філатова О.М.

здобувач

Міжнародного університету бізнесу і права
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1460-7922>

Filatova Olena

Degree Seeking Applicant

International University of Business and Law

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

PROBLEMS OF FUNCTIONING AND WAYS OF IMPROVING THE DEVELOPMENT OF THE FOOD INDUSTRY OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Метою статті є дослідження проблем функціонування та пошук шляхів удосконалення розвитку харчової промисловості України з урахуванням сучасних світових фінансово-економічних та технологічних тенденцій функціонування економіки, а також виявлення всіх позитивних та негативних чинників функціонування галузі в нових умовах. Узагальнено, що Україна має наявний потужний агропродовольчий потенціал для можливості максимально забезпечити споживчий попит власними харчовими продуктами, але відсутні відповідні правові та інституційні платформи; основними проблемами розвитку харчової промисловості є її орієнтація на експорт сировини та недотримання міжнародних стандартів, які блокують вихід на міжнародні ринки. Обґрунтовано, що держава повинна розглядати харчову промисловість як флагман економічного процвітання та вирішувати завдання щодо підтримки та зміцнення позицій українських виробників на промислових ринках інших країн.

Ключові слова: харчова промисловість, сільське господарство, виробництво, імпорт, експорт, додана вартість, економічне зростання, SWOT-аналіз, державне регулювання.

АННОТАЦИЯ

Целью статьи является исследование проблем функционирования и поиск путей совершенствования развития пищевой промышленности Украины с учетом современных мировых финансово-экономических и технологических тенденций функционирования экономики, а также выявление всех положительных и отрицательных факторов функционирования отрасли в новых условиях. Обобщено, что Украина имеет мощный агропродовольственный потенциал для возможности максимально обеспечить потребительский спрос собственными продуктами, но отсутствуют соответствующие правовые и институциональные платформы; основными проблемами развития пищевой промышленности являются ее ориентация на экспорт сырья и несоблюдение международных стандартов, которые блокируют выход на международные рынки. Обосновано, что государство должно рассматривать пищевую промышленность как флагман экономического процветания и решать задачи по поддержке и укреплению позиции украинских производителей на промышленных рынках других стран.

Ключевые слова: пищевая промышленность, сельское хозяйство, производство, импорт, экспорт, добавленная стоимость, экономический рост, SWOT-анализ, государственное регулирование.

ANNOTATION

The aim of the article is to study the problems of functioning and find ways to improve the development of the food industry of Ukraine taking into account modern global financial, economic and technological trends of the economy, as well as identify all positive and negative factors of the industry in the new industry.

Ukraine's food industry is extremely important for the country's economy, and food production always deserves special attention in the state economic policy and food security of the country. An analysis of the indicators of agricultural production and the level of self-sufficiency in food revealed an anomalous phenomenon, namely, the higher the size of gross output per 1 ha, the lower the level of self-sufficiency in food. An analysis of the indicators of agricultural production and the level of self-sufficiency in food revealed an anomalous phenomenon, namely, the higher the size of gross output per 1 ha, the lower the level of self-sufficiency in food. It is concluded that: Ukraine has a strong agri-food potential to be able to maximize consumer demand for its own food products, but there are no appropriate legal and institutional platforms; The main problems in the development of the food industry are its focus on the export of raw materials and non-compliance with international standards that block access to international markets. Given the prospects for the development of the food industry and SWOT-analysis, it is reasonable that the state should consider the food industry «flagship» of economic prosperity and solve problems to support and strengthen the position of Ukrainian producers in industrial markets of other countries. The food industry should focus on the development of production of high-tech innovative products with added value, which will increase the competitiveness of food products and the level of industrial processing. The increase in the production of goods with high added value opens up opportunities for Ukraine to increase exports, leading to significant growth in the country's economy. The research results and conclusions can be used in the practical activities of public authorities and local governments aimed at ensuring food security, for the development of food industry development programs, in the development of state programs of socio-economic development.

Key words: food industry, agriculture, production, imports, exports, value added, economic growth, SWOT analysis, government regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глобалізаційні та інтеграційні процеси в економіці всіх країн призводять до швидких змін, що вимагає державної підтримки стратегічних галузей із метою закріплення та поліпшення позицій як на національному, так і на світових ринках [1].

Глобалізаційні процеси, що впливають на розвиток економіки країн, вимагають захисту внутрішніх товаровиробників, забезпечення ефективності їх функціонування та розвитку. У мінливих умовах стійку конкурентоспроможність набуває та країна, яка має ефективно

функціонуючі і конкурентоспроможні суб'єкти підприємницької діяльності, які стабільно розвиваються відповідно до стратегії власного розвитку [2]. Особливо важливо це для харчової промисловості, яка має забезпечувати продовольчу безпеку країни, тому пріоритетною проблемою в сучасних умовах розвитку є забезпечення конкурентоспроможності харчової промисловості та ефективне управління нею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженнями питань конкурентоспроможності та трансформаційних процесів у харчовій промисловості займаються такі вчені, як: А. Альохін, Г. Азоев, Л. Андреева, Л. Антонюк, Н. Верхоглядова, В. Власова, І. Герчикова, Н. Задорожна, О. Коваленко, В. Коренєв, Є. Масленников, Л. Піддубна, С. Савчук, П. Сайфулін, Т. Ткаченко, Р. Фатхутдінов, В. Шамрай та ін. Проблеми трансформації суб'єктів національної економіки з метою забезпечення ефективності їх функціонування та конкурентоспроможності висвітлено у працях Б. Буркинського, В. Дубницького, А. Ковальова, І. Ларіонова, В. Ляшенко, Є. Попова, С. Соколенко, А. Татаркіна й ін. Питанням продовольчої безпеки країни присвячено праці відомих вітчизняних економістів, серед яких – М. Бабиц, К. Голикова, О. Гойчук, М. Кропивко, А. Мостова, В. Немченко, І. Федулова та ін. Механізми державного управління продовольчою безпекою розкрито у роботах Є. Данкевича, П. Саблука, П. Скрипчука, В. Ткачука та ін. Особливо змістовні пропозиції у руслі реалізації Цілей сталого розвитку знайшли відображення у роботах О. Бородіної, Т. Зінчук, О. Яценко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Однак сьогодні залишаються недостатньо дослідженими проблеми щодо забезпечення конкурентоспроможності харчової промисловості України. Також поглибленого дослідження потребують питання, пов'язані з механізмами формування ефективної системи продовольчої безпеки України, комплексним оцінюванням її сучасного стану, виявленням трендів продовольчого самозабезпечення й ідентифікації ризиків щодо можливих утрат продовольчої незалежності. Особливості функціонування ринку готових харчових продуктів та динамічність зовнішніх умов вимагають постійного аналізу макроекономічних показників цього сегменту зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. Це й зумовило вибір теми дослідження, її практичну значимість.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем функціонування та пошук шляхів удосконалення розвитку харчової промисловості України з урахуванням сучасних світових фінансово-економічних та технологічних тенденцій функціонування економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно з останніми глобальними даними, харчовий сектор світової економіки зіткнеться з величезним попитом, що спровокує екстремальний приріст населення до 9,7 млрд осіб у 2050 р., причому 73% із них живуть у містах. Посилення конкуренції за рахунок обмеження природних ресурсів призведе до загострення «торгової війни» на світовому ринку та збільшення ризику продовольчої безпеки [2]. Забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки країни, виведення економіки країни зі стагнації на новий рівень, створення стабільної основи для європейського розвитку зумовлює необхідність реалізації ефективної та прагматичної державної стратегії розвитку харчової промисловості України.

Експорт сировини та виробництво товарів із низьким ступенем переробки призводять до кризи з постійним ризиком дефолту, ураховуючи зменшення доходу від кожної одиниці товарного продажу. А в харчовій промисловості переважають галузі, які виробляють продукти харчування з високою доданою вартістю.

Тобто процес деіндустріалізації диктує умови відходу України як аграрної країни до країни з технологічним процесом глибокої переробки та виробництва інноваційної продукції. Необхідні повна переорієнтація та зміни у стратегічному плануванні економічного розвитку харчового сектору країни.

Перед усіма країнами світу стоїть першочергове завдання – забезпечити глобальну продовольчу безпеку людства, що неодмінно вимагатиме нарощування обсягів виробництва агропродовольства. І саме Україна може виступити одним з її гарантів. За різними підрахунками, у нас є потенційні можливості прогодувати понад 600 млн осіб, що у 15 разів перевищує внутрішню потребу у продовольстві [3]. До стратегічно важливих видів сільськогосподарської продукції з позиції забезпечення продовольчої безпеки віднесено зернові та зернобобові, соняшник, картоплю, овочі, м'ясо, молоко, яйця [2].

Аналіз стану галузей АПК продемонстрував, що збільшення обсягів сільськогосподарської продукції у 2020 р. відбулося тільки у шести областях країни, що змушує переглянути питання практичної реалізації стратегічних орієнтирів у зазначеній сфері [4]. Надскладні економічні та епідеміологічні проблеми також істотно вплинули на харчову промисловість і агробізнес. Основними викликами сьогодення є порушення процедури поставок, зниження ефективності торгівлі на міжнародній арені, труднощі в управлінні робочою силою [5]. Показовим є те, що обсяги виробництва за переважною більшістю стратегічно важливих для забезпечення продовольчої безпеки країни видів сільськогосподарської продукції протягом 2014–2020 рр. мали тенденцію до поступового

зменшення [6]. Індеси промислової продукції та індеси сільськогосподарської продукції наведено в табл. 1 та 2. Дані таблиці наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя, частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Найвагоміший спад характерний для продукції тваринництва. Збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва пов'язане зі збільшенням площ посівів, вирощування і подальша переробка яких орієнтована на експорт із метою не зміцнення продовольчої безпеки, а для завоювання світових ринків. Обсяги виробництва продуктів харчування мають стійку тенденцію до збільшення. У першу чергу це олія, борошно, хліб і хлібобулочні вироби. Погодимося з твердженням Н. Купріної, що «хоча значна частина перелічених видів продуктів переробки сільськогосподарської продукції спрямовується на експорт, отримані результати дають підстави зробити припущення про те, що навіть у разі недостатнього задоволення потреб населення у відповідних продуктах харчування їх споживання можна підвищити за рахунок зменшення обсягів експорту. Але потреба населення України у тваринному білку задовольняється здебільшого за рахунок споживання м'яса, а не продуктів його переробки. Тому, крім збільшення обсягів виробництва ковбасних виробів, актуальним є розвиток м'ясних галузей тваринництва» [2]. Тобто прослідковується аномальне явище: по-перше, усі показники обсягів виготовлення продукції сільського господарства перебувають у зв'язку з рівнем самозабезпечення; по-друге, чим вищий розмір валової продукції у розрахунку на 1 га, тим нижчий рівень самозабезпечення харчовими продуктами.

Натомість позиції регіону за часткою виготовленої продукції сільського господарства ма-

ють тісний взаємозв'язок із рівнем його самозабезпечення продовольством. Це означає, що спроможність самостійно забезпечувати потреби місцевого населення у продуктах харчування вища в областях, які виготовляють більше сільськогосподарської продукції, зокрема продукції тваринництва, порівняно з іншими регіонами. Водночас в адміністративних областях із високою продуктивністю земельних ресурсів рівень самозабезпечення, навпаки, нижчий. Із таких результатів можна зробити два висновки: 1) регіони, які є лідерами за обсягом виготовлення продукції сільського господарства, не характеризуються високою продуктивністю земельних ресурсів; 2) області з відносно великими обсягами сільськогосподарського виробництва краще виконують функцію забезпечення місцевого населення продовольством [1–3; 6].

Як зазначають автори, «ключові позиції в Україні: наявний потужний агропродовольчий потенціал для можливості максимально забезпечити споживчий попит власними харчовими продуктами, але відсутні відповідні правові та інституційні платформи для узгодженості в системі «виробництво – споживання» продовольства» [8]. Останніми роками у структурі експорту, зменшується частка товарів із високою доданою вартістю, насамперед готових харчових продуктів, натомість в імпорті їхня частка збільшується, формуючи зростаюче від'ємне сальдо. У середньому за рік у 2015–2019 рр. експорт готових харчових продуктів зростає на 106,9%, а імпорт – на 112,9%. За цей період частка готових харчових продуктів у загальному експорті агропромислової продукції становила 15,8%, а в імпорті – 45,5%. У цей період серед товарів по чотирьох розділах продукції УКТЗЕД лише по товарах четвертого розділу (готові харчові продукти) існує від'ємне сальдо. Орієнтація на задоволення потреб внутрішнього

Таблиця 1

Індеси сільськогосподарської продукції, % до попереднього року
(у постійних цінах 2016 р.)

Роки	Господарства усіх категорій			У тому числі					
	продукція сільського господарства	з неї		продукція сільського господарства	Підприємства з неї		господарства населення з неї		
		продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва	продукція сільського господарства	продукція рослинництва	продукція тваринництва
2014	102,2	103,1	99,5	103,8	103,9	103,4	99,7	101,4	96,3
2015	95,2	94,8	96,4	94,8	94,5	96,5	95,8	95,5	96,3
2016	106,3	109,1	97,3	109,7	112,4	97,5	100,9	102,8	97,2
2017	97,8	97,1	100,2	97,0	96,2	101,0	99,3	99,1	99,6
2018	108,2	110,2	101,2	112,0	113,6	104,5	101,7	103,3	98,1
2019	101,4	101,8	100,2	102,7	102,5	103,8	99,1	100,2	96,7
2020	89,9	87,9	97,5	88,0	85,8	99,3	93,6	92,8	95,6

Джерело: згруповано автором з використанням [7]

Таблиця 2

Індекси та обсяги реалізованої промислової продукції

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Обсяг реалізованої промислової продукції, у % до підсумку							
Промисловість	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Переробна промисловість	63,3	64,1	60,8	62,0	61,9	60,6	57,9
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	21,2	22,4	21,4	20,9	19,4	20,4	20,9
Індекси промислової продукції, у % до попереднього року							
Промисловість	89,9	87,7	104,0	101,1	103,0	99,5	95,5
Переробна промисловість	90,7	86,9	105,6	105,2	102,9	100,9	94,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	102,5	89,1	107,4	106,3	98,7	103,3	99,2
Виробництво харчових продуктів	104,6	88,6	108,9	107,1	98,5	103,9	99,5
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	100,5	100,2	104,1	104,3	99,9	102,0	100,0
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і моллюсків	98,7	78,5	128,4	109,2	114,1	104,0	97,4
Перероблення та консервування фруктів і овочів	102,9	84,7	106,0	101,6	109,9	99,4	105,6
Виробництво олії та тваринних жирів	121,5	85,9	118,4	117,5	97,9	113,7	104,8
Виробництво молочних продуктів	100,1	91,7	99,7	100,8	101,7	95,1	100,2
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	100,6	101,1	103,1	98,9	89,2	104,1	93,6
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості	100,5	94,7	97,7	95,1	91,2	104,2	87,0
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	89,5	85,3	97,6	98,5	95,0	94,0	95,7
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання	93,5	87,4	96,0	95,4	93,2	91,1	95,3
Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання	82,0	80,7	101,4	105,1	99,2	99,3	96,5
Виробництво інших харчових продуктів	110,8	77,6	111,3	102,2	98,3	93,4	87,1
Виробництво цукру	166,8	69,1	133,6	100,9	89,6	82,8	67,0
Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	76,2	83,2	97,2	106,5	107,7	111,3	98,8
Виробництво чаю та кави	106,1	93,6	103,6	95,1	104,0	97,3	93,2
Виробництво прянощів і приправ	93,1	84,2	100,8	103,3	100,0	101,6	104,4
Виробництво інших харчових продуктів, н.в.і.у.	112,6	74,7	93,8	102,3	104,9	64,1	92,6
Виробництво готових кормів для тварин	...	92,1	102,8	99,5	106,5	104,2	100,0
Виробництво напоїв	91,7	90,3	96,3	100,8	100,8	99,7	96,7
Дистиляція, ректифікація та змішування спиртних напоїв	93,7	91,8	86,4	88,7	93,3	95,6	100,4
Виробництво виноградних вин	97,1	131,4	103,5	97,2	88,0	85,6	80,2
Виробництво безалкогольних напоїв; виробництво мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки	93,9	92,8	105,6	114,9	111,2	107,7	99,1
Виробництво тютюнових виробів	104,5	108,2	102,2	95,3	91,4	87,6	100,2
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	98,6	96,5	107,9	109,7	96,6	92,5	93,9
Текстильне виробництво	103,9	99,7	104,2	116,2	99,6	92,2	98,3

Джерело: згруповано автором з використанням [7]

ринку шляхом нарощування імпорту несе певні загрози продовольчій безпеці держави і прояви негативних явищ у сфері виробництва [9; 10].

Починаючи з 2014 р. агропродовольча продукція стає головним експортним товаром держави, і вже у 2019 р. частка агропродовольчої продукції досягла 44,2%. Зростання значення відбувається за загального скорочення товарного експорту. У товарній структурі переважають різні види сільськогосподарської продукції «Продукти рослинного походження», частка

яких зросла з 52,3% у 2013 р. до 58,3% у 2019 р. Натомість поступово скорочується частка товарів четвертого розділу УКТЗЕД «Готові харчові продукти» (%): 2013 р. – 20,7; 2015 р. – 16,9; 2017 р. – 15,9; 2019 р. – 14,5, що свідчить про зростання сировинного складника в експорті і зменшення продукції з високою доданою вартістю [9]. Динаміку та структуру експорту готових харчових продуктів наведено в табл. 3.

Із таблиці видно, що у складі готових харчових продуктів скоротився експорт продуктів хар-

Таблиця 3

Динаміка та структура експорту готових харчових продуктів

Назва товару	2013		2015		2017		2019		2019 р.
	млн. дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%	в % до 2013 р.
Готові харчові продукти	3501	100,0	2468	100,0	2827	100,0	3220	100,0	92,0
Продукти із м'яса і риби	43	1,2	12	0,5	16	0,6	23	0,7	53,5
Цукор та кондитерські вироби з цукру	259	7,4	169	6,8	417	14,7	254	7,9	98,1
Какао та продукти з нього	555	15,9	187	7,6	184	6,5	205	6,4	36,9
Готові продукти із зерна	412	11,8	268	10,9	296	10,5	269	8,3	65,3
Продукти переробки овочів	404	11,5	184	7,5	177	6,2	192	6,0	47,5
Різні харчові продукти	251	7,2	117	4,7	121	4,3	143	4,4	57,0
Алкогольні та безалкогольні напої, оцет	362	10,3	184	7,4	209	7,4	211	6,6	58,3
Всього продуктів харчування	2286	65,3	1121	45,4	1420	50,2	1296	40,3	56,7
Залишки і відходи харчової промисловості	922	26,3	996	40,4	1051	37,2	1486	46,1	161,2
Тютюн і промислові замітники тютюну	293	8,4	351	14,2	356	12,6	438	13,6	149,5

Джерело: згруповано автором з використанням [7]

чування, натомість експорт «Залишки і відходи харчової промисловості та тютюн і промислові замітники тютюну» зріс, що істотно змінило структуру експорту готових харчових продуктів. Якщо в 2013 р. головним товаром у складі готових харчових продуктів були продукти харчування людини, то згодом більша частина експорту припадає на залишки і відходи та тютюн. На експорт готових харчових продуктів значною мірою вплинуло скорочення виробництва, а отже, й експорту продуктів харчування та падіння за цей період експортних цін на агропромислову продукцію.

Також і напрями товарних потоків суттєво змінилися за аналізований період. Якщо колись країни СНД були основними імпортерами готових харчових продуктів з України, то останніми роками більша частина вітчизняного експорту спрямовується в країни Азії та Європейського Союзу. Щодо структури експортних потоків готової продукції, то в експорті до країн СНД переважають продукти харчування людини, а інші регіони світу імпортують здебільшого продукцію «Залишки і відходи харчової промисловості та тютюн і промислові замітники тютюну». Багато вітчизняних виробників виявилися неспроможними вийти на зовнішні ринки з якісними високотехнологічними, конкурентними продуктами харчування. «Якщо в країнах СНД імпортери задовольняються існуючими показниками якості і помірною ціною, то такий принцип не працює на інших ринках, особливо країн Європейського Союзу, де надзвичайно високі вимоги до якості продукції» [9].

Зменшення експорту продуктів харчування в країни СНД лише частково було перекрито збільшенням поставок в інші регіони світового ринку і скоротило в підсумку експорт, що змінив товарну та географічну структуру. Якщо в 2013 р. серед десятки найбільших імпортерів готових харчових продуктів було п'ять держав – членів СНД, то в 2019 р. їх залишилося лише три. Російська Федерація втратила свої позиції найбільшого імпортера готових харчових продуктів з України. Серед країн ЄС значний

експорт готових харчових продуктів прямує до Польщі і Франції, в деякі роки – до Нідерландів, в Азії постійними партнерами є Грузія та Туреччина, а в останні два роки й Китай.

Для більшості країн із цього переліку основним імпортним товаром є «Залишки і відходи харчової промисловості», на які припало в 2019 р. від загального імпорту готових харчових продуктів (%): Білорусь – 55,4; Китай – 94,5; Туреччина – 91,2; Польща – 64,4; Нідерланди – 81,2; Франція – 97,7. Для Франції залишки і відходи харчової промисловості займають другу позицію після насіння і плодів олійних рослин у всьому товарному імпорті з України [11]. Показники експорту та імпорту готових харчових продуктів наведено в табл. 4.

Упродовж останніх п'яти років зростає як експорт готових харчових продуктів, так і імпорт, при цьому темпи зростання імпорту значно перевищують темпи збільшення експорту, що призводить до зменшення сальдо і коефіцієнта покриття імпорту експортом. В одних товарних групах формується позитивне сальдо, а в інших – від'ємне, але в експортно-імпортних операціях із продуктами харчування, як правило, від'ємне сальдо, тобто відбувається скорочення експорту та зростання імпорту [12].

Найбільше додатне сальдо отримується від залишків та відходів харчової промисловості. Значні можливості для зростання експорту пов'язуються з приватизацією спиртових заводів, продукція яких – спирт ректифікований, спирт етиловий технічний, біоетанол – користується попитом на світовому ринку. Очікується значне розширення географії експортних потоків спиртопродукції: країни ЄС (Австрія, Польща, Угорщина, Словаччина), Азії (Грузія, Туреччина), СНД (Азербайджан, Туркменістан) та ін. [13]. На нашу думку, головною причиною від'ємного сальдо є високий рівень цін на імпортовані товари порівняно з експортованими через їхню якість, технологічність та конкурентоздатність. Але сьогодні існує можливість збільшення експорту. Для цього необхідно

Таблиця 4

Показники експорту та імпорту готових харчових продуктів

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2019 р. в % до 2015 р.
Експорт, млн дол.	2468	2450	2827	3019	3220	130,5
Імпорт, млн дол.	1608	1734	1935	2341	2616	162,7
Зовнішньоторговельний обіг, млн дол.	4076	4184	4762	5360	5837	143,2
Сальдо, млн дол.	860	716	892	678	604	70,2
Частка готових харчових продуктів в агропродовольчій продукції, %						
– в експорті	16,9	16,0	15,9	16,2	14,5	-
– в імпорті	46,2	44,6	45,0	46,3	45,6	-
– в сальдо	7,8	6,3	6,6	5,0	3,7	-
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	1,53	1,41	1,46	1,29	1,23	80,4

Джерело: згруповано автором з використанням [7]

збільшити поставки продуктів харчування до країн СНД як напрям, де торгівля дає додатне сальдо. Також украї важливо освоювати виробництво та експорт якісних, конкурентоздатних продуктів харчування, що може дати зростання експорту і зменшення імпорту.

Дослідивши розвиток харчової промисловості в Україні, можна констатувати, що в останні роки її розвиток демонструє поступове зростання, але величезний природний та політичний потенціал не лише неефективно використовується, а й систематично знищується. Тому спроба адаптувати систему державного регулювання України до вимог ринково розвинених країн без радикальних змін її організаційної структури призведе до дискримінації реформ та поглиблення економічної кризи.

Процеси деіндустріалізації без належної ефективної державної стратегії економічного розвитку перетворили Україну на сировинний придаток економічно розвинених промислових країн, основа державної політики якої спрямована на сприяння розвитку переробного виробництва високотехнологічною та інноваційною продукцією. Але в нинішніх умовах неможливо стабілізувати забезпечення населення продуктами харчування, поліпшити їх якість та безпеку, а також підвищити ефективність розвитку галузі без державної координації, зокрема з погляду фінансової підтримки, що дасть можливість подолати основні проблеми.

Необхідно сформулювати існуючі перспективи розвитку харчової промисловості України для подолання вищезгаданих проблем. Зрештою, незважаючи на перешкоди, для ефективного розвитку харчової промисловості існують деякі позитивні чинники, такі як наявність природних ресурсів та невикористаний потенціал. Для визначення перспектив розвитку, сильних та слабких сторін харчової промисловості, а також можливостей та загроз використаємо принцип SWOT-аналізу (табл. 5). SWOT-аналіз є основою для розроблення стратегічних планів на будь-якому рівні, він дає можливість оцінити здатність країни протистояти зовнішнім загрозам, сприяти розвитку харчової промисловості, зосередившись на зміцненні її переваг.

Із проведеного SWOT-аналізу видно, що основними проблемами розвитку харчової промисловості є її орієнтація на експорт сировини та недотримання міжнародних стандартів, які блокують вихід на міжнародні ринки. Також на основі сильних сторін та можливостей формується пріоритетна стратегія розвитку харчової промисловості, а слабкі місця та загрози заслуговують особливої уваги з боку держави. Використання сильних сторін може допомогти заповнити прогалини у розвитку та подолати зовнішні загрози. Тому основним завданням країни є створення збалансованого сценарію розвитку харчової промисловості України в умовах періоду впровадження.

Дамо оцінку потенціалу розвитку провідних галузей харчової промисловості, звернувши увагу на проблеми і завдання (табл. 6).

Сьогодні поглиблена переробка зернових – це загальносвітовий тренд, що передбачає запровадження інноваційних технологій і отримання доданої вартості. Для України стимулювання розвитку виробництв із глибокої переробки може стати дієвим інструментом як реалізації політики імпортозаміщення, так і посилення присутності вітчизняних товаровиробників на преміальних ринках продукції з високою доданою вартістю. Основною проблемою, яка стримує розвиток виробництва м'яса та м'ясних продуктів в Україні, є скорочення сировинної бази для промислової переробки м'яса через кризу у вітчизняному тваринництві, передусім у свинарстві і скотарстві. З іншого боку, проблема значної витратності виробництва м'ясної продукції в Україні безпосередньо пов'язана з незадовільним рівнем технічного та ресурсного забезпечення цього сегмента харчової промисловості. Висока собівартість виготовлення м'ясної продукції значною мірою спричинена також незадовільною кормовою базою тваринництва, тобто здебільшого неякісними, але водночас дорогими кормами. Український АПК (передусім його молокопереробний сегмент) перебуває у стадії глибокої трансформації від пострадянських правил і стандартів функціонування до світових, передусім європейських. Багато вітчизня-

Таблиця 5

SWOT-аналіз розвитку харчової промисловості України

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ul style="list-style-type: none"> – Сприятливі природно-кліматичні, природні та ресурсні передумови. – Інвестиційна привабливість, пов'язана зі швидкою окупністю та стабільним попитом. – Стабільний попит (продукти харчування – товари першої необхідності). – Ємність внутрішнього ринку. – Людський потенціал. – Високий рівень доданої вартості харчових продуктів із глибокою технологічною або інноваційною процедурою переробки. 	<ul style="list-style-type: none"> – Сировинна орієнтація структури експорту. – Низька рентабельність операційної діяльності підприємств. – Невідповідність світовим стандартам безпеки та якості продукції. – Відсутність фінансової підтримки переробних підприємств. – Політична нестабільність у країні (монополізація ринку; високий рівень корупції та тіньової економіки, нестача продовольства тощо). – Відсутність відносин між постачальниками сировини та переробними підприємствами для виробництва готової продукції з високою доданою вартістю. – Недостатня якість продукції через низьку якість сировини, застаріле обладнання, недотримання санітарних норм тощо. – Відсутність інновацій, відсутність інвестицій. – Диспропорції в системі ціноутворення, зростання цін і тарифів на складники вартості продуктів харчування (зокрема, енергопостачання, газопостачання).
Можливості (O)	Загрози (T)
<ul style="list-style-type: none"> – Збільшення експорту продукції на світові ринки. – Зона вільної торгівлі з ЄС. – Перехід на міжнародні стандарти та правила торгівлі, страхування, кредитування, інвестування тощо. – Диверсифікація асортименту продукції та торговельних відносин, ринків збуту. – Зростання світового попиту. – Збільшення іноземних інвестицій. 	<ul style="list-style-type: none"> – Подальша втрата традиційних ринків пострадянських країн та загрози подальшого скорочення виробництва. – Збільшення частки імпортової продукції на внутрішньому ринку. – Значні інвестиції в упровадження системи НАССР. – Висока конкурентоспроможність іноземної продукції порівняно з аналогічною вітчизняною. – Ескалація військово-політичного конфлікту на Сході країни. – Посилення економічної нестабільності на світових фінансових ринках. – Високий рівень тіньової економіки. – Монополізація продовольчого ринку. – Процвітання недобросовісної конкуренції. – Корупція.

Джерело: сформовано автором

них підприємств на цьому шляху вже досягли значного поступу. Катализатором цих процесів стало закриття російського ринку збуту молочної продукції і натомість відкриття ринку ЄС. Проте попри безумовний прогрес у модернізації технології випуску молочної продукції, підвищенні її якості та розширенні асортименту в Україні дотепер існує низка не вирішених взаємопов'язаних проблем, які в сукупності гальмують динаміку розвитку молокопереробних виробництв [14].

З огляду на вищевикладене, можна відзначити, що головним завданням щодо розвитку харчової промисловості України є збільшення внутрішнього виробництва та експорту харчових продуктів із високою доданою вартістю, а оскільки розширення експортних відносин залежить від державної підтримки, то її роль у розвитку промисловості є головною. У цьому курсі першим завданням має стати забезпечення виробництва харчової промисловості оновленою технічною та інноваційною процедурою переробки. Для виконання цього завдання необхідно: розробити програми державної підтримки; зменшити податкове навантаження для підприємств, що впроваджують інновації; забезпечити пропорційність розподілу бюджетної підтримки суб'єктам пріоритетного виробництва харчових продуктів; створити механізми пільгового кредитування малих та середніх підприємств (низькі ставки за кредити на будівництво переробних підприємств, компенсація частини вартості нового обладнання або оновлення старого, компенсація частини вартості сировини тощо);

створення на законодавчому рівні механізму забезпечення захисту діяльності суб'єктів господарювання за моделлю «інтеграція та створення агропродовольчої вартості»; уведення квотування на імпорт сировини або харчових продуктів з низькою доданою вартістю.

Варто підкреслити, що для впровадження в Україні більш технологічно інноваційного виробництва харчових продуктів бракує інвестиційних ресурсів, тобто інвестиційна структура не відповідає потребам технологічної модернізації виробництва. Цілком зрозуміло, що нинішній галузевий розподіл капітальних вкладень у харчову промисловість не забезпечує вирішення проблем структурної модернізації національного виробництва в майбутньому.

Збільшення виробництва продовольчих товарів із високою доданою вартістю відкриває для України можливості збільшення експорту, що, своєю чергою, призводить до значного зростання економіки країни у цілому. Тобто державі необхідно зосередити свою регуляторну діяльність на розробленні та реалізації стратегії збільшення експорту продуктів харчування з високою доданою вартістю. Ефективними інструментами реалізації експортної стратегії є: прискорення адаптації законодавства України до законодавства ЄС; прискорення процесу гармонізації національних стандартів та технічних регламентів з європейськими та міжнародними стандартами; забезпечення ефективного розвитку та впровадження реформ; використання ринкових інструментів державного впливу; моніторинг якості державного регулювання; ство-

Таблиця 6

Оцінка потенціалу виробництва та експорту борошна і продукції з нього, оцінка м'ясопереробних та молокопереробних виробництв

Галузь	Проблеми	Завдання	Перспектива
Виробництво та експорт борошна і продукції з нього	Експорт сировини, а не продуктів її переробки	<ul style="list-style-type: none"> – впровадження інноваційних технологій, підвищення рівня технічного оснащення виробництв; – підвищення якості продукції із забезпеченням вимог світових стандартів; – стимулювання кооперації та інтеграції; – розвиток транспортної інфраструктури; – удосконалення промоції і логістики просування товарів вітчизняної харчової промисловості на світовий ринок; – створення сприятливих інституційних умов для розвитку малих та середніх підприємств, які виготовляють товари з високою доданою вартістю; – стимулювання експортної активності шляхом надання організаційно-технічної та інформаційної підтримки у напрямку удосконалення системи управління якістю продукції та забезпечення міжнародної сертифікації виробництв 	<p>Розширення географічної структури експорту товарної номенклатури агропродукції у преміальних сегментах.</p> <p>Збільшення виробництва органічної та безглютенової продукції.</p> <p>Збільшення виробництва продукції, яка користується попитом у країнах із високими темпами проросту населення (Африка і Азія).</p>
М'ясопереробне виробництво	Скорочення сировинної бази, витратність виробництва, незадовільне технічне та ресурсне забезпечення, незадовільна та неякісна кормова база, монополізація ринку кормів	<ul style="list-style-type: none"> – диференціація квот на експорт різних видів продукції птахівництва; – розширення сировинної бази; – збільшення виробництва дієтичних (нішевих) видів м'яса; – кооперація та їх інтеграція у діяльність аграрно-промислових парків, які певною мірою є аналогами індустріальних парків 	<p>Вихід на європейські ринки нішевих видів продукції (м'яса качок, гусей, цесарок). Задоволення потреб споживачів дієтичних (нішевих) видів м'яса. Функціонування агропарків – це ефективний механізм залучення інвестицій, а відтак, прискорення ділової активності. Реалізація потужних інвестиційних проектів, тобто залучення інвестицій (як вітчизняних, так і іноземних).</p>
Молокопереробне виробництво	Недостатній потенціал і низька якість сировинної бази, незбалансованість взаємодії постачальників і виробників, наявність тіньового сегменту та високого ступеня фальсифікату, обмеженість експорту продукції при зростанні імпорту	<ul style="list-style-type: none"> – консолідація зусиль основних суб'єктів молочного ринку, тобто виробників сирого молока, промислових переробних виробництв і постачальників (техніки, кормів та ін.) задля реалізації стратегії win-win (коли позитивних результатів можна досягти тільки спільними зусиллями); – модернізація наявних і розбудови нових потужностей та впровадження сучасних технологій і обладнання; – кооперація сільськогосподарських товаровиробників та їх подальша інтеграція із промисловими підприємствами; – формування елементів розвинутої інфраструктури внутрішнього молочного ринку; – навчання та підготовки кваліфікованих підприємців-фермерів і переробників молочної сировини (шляхом створення спеціальних тренінгових центрів); – створення безвідходних виробництв із комплексною глибокою переробкою; – державне виконання своїх регуляторних функцій 	<p>Реалізація стратегії «win-win».</p> <p>Підвищення конкурентоспроможності та розширення перспектив виходу на зовнішні ринки збуту молочної продукції.</p> <p>Зменшення виробничих, адміністративних і маркетингових затрат.</p>

Джерело: сформовано автором

рення рівних умов і конкуренції на ринку для великих і малих виробників. Також необхідно зосередитися на створенні системи захисту національних виробників.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

ку. Виходячи з вищевикладеного, зазначимо, що розвиток харчової промисловості України на сучасному етапі характеризується наявністю великої кількості проблем, які потребують невідкладного вирішення. Влада України повинна забезпечити ефективний розвиток хар-

чової галузі економіки, оскільки харчова промисловість зберігає авангардну роль серед галузей національної економіки й є основним інструментом держави для досягнення цілі щодо соціально-економічного розвитку країни. Ураховуючи вищезазначені перспективи розвитку харчової промисловості та проведений SWOT-аналіз, установлено, що держава повинна розглядати харчову промисловість як флагман економічного процвітання та вирішувати завдання щодо підтримки і зміцнення позиції українських виробників на промислових ринках інших країн. Це прискорить якість структурних перетворень, підвищить мотивацію до інновацій та технічного переоснащення виробництва на користь товарів із високою доданою вартістю. Пропозиції та їх реалізація значно підвищать ефективність розвитку харчової галузі та забезпечать її подальше інноваційне зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гальцова О.Л., Шмиголь Н.М. Розвиток харчової промисловості: макро-, мезо- та мікро рівні. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія Економічні науки*. 2018. № 4. С. 3–14.
2. Купріна Н.М. Теоретико-методологічні основи забезпечення конкурентоспроможності харчової промисловості України на засадах її персистентної трансформації : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.03. Одеса, 2021. 39 с.
3. Івченко В. Як Україні стати одним зі світових продовольчих гарантів. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/20/670169/> (дата звернення: 20.08.2021).
4. Стан галузей АПК. *Інформаційно-аналітичний портал АПК України*. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-apk/stan-rozvitku-apk/stan-galuzej-apk> (дата звернення: 20.08.2021).
5. Терещенко Ю.В. COVID-19: Вплив на харчову промисловість та агробізнес. URL: <https://home.kpmg.ua/uk/home/media/press-releases/2020/04/vplyv-na-kharchovu-promyslovist.html> (дата звернення: 10.09.2021).
6. Споживання основних продуктів харчування в Україні залишається нижчим раціональних норм. *Інфоіндустрія*. URL: <https://infoindustria.com.ua/spozhivannya-osnovnih-produktiv-harchuvannya-vukrayini-zalishayetsya-nizhchim-ratsionalnih-norm/> (дата звернення: 10.09.2019).
7. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.09.2021).
8. Статистична оцінка формування зовнішньої торгівлі України готовими харчовими продуктами / П.О. Антонюк та ін. *Економіка харчової промисловості*. 2021. Т. 13. Вип. 1. С. 3–11.
9. Стан та результати торгівлі агропродовольчими товарами між Україною і Європейським Союзом / П.О. Антонюк та ін. *Економіка харчової промисловості*. 2019. Т. 11. Вип. 1. С. 27–36.
10. Khrypiuk V. Problems and prospects of Ukraine's food industry. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2020. Vol. 1. № 1. P. 37–42.
11. Le commerce et la cooperation economique entre L'Ukraine et la France: website. URL: <https://france.mfa.gov.ua/fr/partenariat/289-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-francijeju> (дата звернення: 20.09.2021).
12. Ukraine – Les importations de vins en hausse au premier semestre 2020 : website. URL: <https://www.businessfrance.fr/ukraine-les-importations-de-vins-en-hausse-au-premier-semestre-2020> (дата звернення: 20.09.2021).
13. Приватизація спиртової галузі. URL: privatisation.gov.ua/alcohol-industry (дата звернення: 21.09.2021).
14. Кордзая Н.Р. Забезпечення продовольчої безпеки регіону в умовах сталого розвитку: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.05. Одеса, 2021. 40 с.

REFERENCES:

1. Galtsova O.L., Shmigol N.M. (2018) Development of food industry: macro-, meso- and micro levels. *Bulletin of KhNAU named after V.V. Dokuchaeva. Series Economic Sciences*, no. 4, pp. 3–14.
2. Kuprina N.M. Theoretical and methodological foundations of ensuring the competitiveness of the food industry in Ukraine on the basis of its persistent transformation: dis. ... Doc. econ. Science: 08.00.03. Odessa, pp. 39.
3. Ivchenko V. How Ukraine can become one of the world's food guarantors. Available at: <https://www.althoughda.com.ua/columns/2021/01/20/670169/> (accessed 20 August 2021).
4. The official site of Information and analytical portal of the agro-industrial complex of Ukraine (2019) «The state of the branches of the agro-industrial complex». Available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-apk/stan-rozvitku-apk/stan-galuzej-apk>
5. Tereshchenko Yu.V. (2020) «COVID-19: Impact on the food industry and agribusiness». Available at: <https://home.kpmg.ua/uk/home/media/press-releases/2020/04/vplyv-na-kharchovu-promyslovist.html> (accessed 10 September 2021).
6. Consumption of basic foodstuffs in Ukraine remains below rational norms. *Infoindustry*. Available at: <https://infoindustria.com.ua/spozhivannya-osnovnih-produktiv-harchuvannya-vukrayini-zalishayetsya-nizhchim-ratsionalnih-norm/> (accessed 10 September 2021).
7. State Statistics Committee of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 17 September 2021).
8. Antonyuk P., Antonyuk O., Stupnytska T., Baraniuk Kh. (2021) Statistical assessment of the formation of Ukraine's foreign trade in finished food products. *Economics of the food industry*, 13(1), pp. 3–11.
9. Antonyuk, P., Antonyuk, O., Stupnytska, T., & Holovachenko, L. (2019) Condition and results of trading of the agri-food products between Ukraine and the European union. *Food Industry Economics*, 11(1), pp. 27–36.
10. Khrypiuk V. (2020) Problems and prospects of ukraine's food industry. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, vol. 1, no. 1, pp. 37–42.
11. Le commerce et la cooperation economique entre L'Ukraine et la France. Available at: <https://france.mfa.gov.ua/fr/partenariat/289-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-francijeju> (accessed 20 September 2021).
12. Ukraine – Les importations de vins en hausse au premier semestre 2020. Available at: <https://www.businessfrance.fr/ukraine-les-importations-de-vins-en-hausse-au-premier-semestre-2020> (accessed 20 September 2021).
13. Pryvatyzatsiia spyrtovoi haluzzi. Available at: privatisation.gov.ua/alcohol-industry (accessed 21 September 2021).
14. Kordzaia N.R. (2021) Ensuring food security in the region in terms of sustainable development: theory, methodology, practice: author. dis. ... Doc. econ. Science: 08.00.05. Odessa, pp. 40.